УДК 94 (477)

Дорохіна Т.В.

ЕПОХА ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША НА СТОРІНКАХ ЧАСОПИСУ «ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ»

У статті аналізуються оцінки та характеристики історії України XIX ст., які містяться у статтях та розвідках, опублікованих на сторінках часопису «Визвольний шлях».

***Ключові слова**: журнал «Визвольний шлях», Пантелеймон Куліш, Російська імперія, національно-визвольний рух.*

Серед періодичних видань української еміграції чільне місце посідає журнал „Визвольний шлях". Минувшина цього часопису відзначається неабиякою самобутністю та має низку специфічних рис, які дозволяють окреслити суттєві дослідницькі перспективи. Вони вмотивовані різними чинниками, про які можемо скласти загальне уявлення, стисло зупинившись на основних віхах з історії „Визвольного шляху". Зрештою, саме врахування специфіки організаційної та творчої історії часопису дозволяє адекватно сформулювати необхідні складові з обсягу актуалізації теми дисертаційного дослідження.

Видання було засноване українськими емігрантами на теренах Великої Британії у січні 1948 р. як ідеологічний орган, який призначався, передусім, для задоволення поточних пропагандистських потреб. Його видавала Пропагандистська і суспільна референтура Закордонних частин Організації українських націоналістів. Саме керівництво ОУН значною мірою визначало інтелектуальні риси журналу та пріоритети й засади його редакційної політики. Можна стверджувати, що від самого початку свого існування „Визвольний шлях" спирався на досить впливову ідеологічну та політико-організаційну традицію. У 1954 р. „Визвольний шлях" перетворився на суспільно-політичний та науково-літературний журнал. Від того часу часопис видавався книжковим форматом і був зорієнтований на широку українську громадськість за кордоном, переважно у країнах Західної Європи та Північної Америки.

За своїм профілем часопис фактично став виданням універсального спрямування, оскільки вміщував статті, матеріали та документи на суспільно-політичні теми, розвідки з обсягу низки соціогуманітарних дисциплін, белетристику, поезії, переклади, хронікальну інформацію, огляди, некрологи та багато ін. Взагалі журнал широко репрезентував націоналістичну традицію української суспільно-політичної думки на еміграції, а також докладно висвітлював історичну проблематику та події, явища і процеси та теренах Радянської України кінця 40-х – початку 90-х років XX ст. Звичайно, представлення української минувшини на сторінках „Визвольного шляху" не було позбавлено численних суспільних стереотипів, ідеологічних упереджень, тенденційних полемічних коментарів та оцінок, які становлять певний інтерес для вивчення політичної думки зарубіжних українців.

У контексті національної ідеології журналу важливе значення має оцінка і характеристика епохи Пантелеймона Куліша. З'ясування цього аспекту наукових студій, що побачили світ на сторінках журналу, відкриває нові можливості в оцінці діяльності і творчості його постаті, визначення його місця в українській історії.

XIX ст. відоме в українській історіографії як доба національного відродження, меншою мірою як „народницьке століття" та часи великих суспільно-політичних і громадських рухів. Українські вчені-емігранти сприймали цю епоху неоднозначно. З одного боку, відзначалася роль XIX ст. у формуванні культурного та політичного українства, що стало своєрідним прологом, підготовчим етапом до української революції 1917–1921 рр. З іншого боку, ця доба розглядалася в контексті домінації народницької ідеології в суспільно-політичних рухах, які дехто з дослідників та чимало публіцистів уважали шкідливими для української національно-державницької справи. Водночас XIX ст. часто іменувалося імперською добою, за якої домінували соціокультурні впливи та ідеологічні стереотипи Росії і Австро-Угорщини. Взагалі ставлення до епохи, під час якої українські землі перебували в складі Австро-Угорської та Російської імперій, було вкрай амбівалентним як в академічному еміграційному середовищі, так і в політичних колах.

Зазначені фактори мали неабияке значення для дописувачів „Визвольного шляху", серед яких домінували особи, наближені до українського націоналістичного руху та емігрантів-гетьманців, з певними світоглядами, ціннісними орієнтаціями, політичними переконаннями та значним життєвим і політичним досвідом.

Відповідно рецепція української історії XIX ст. представлена в журнальних публікаціях, вельми нерівномірно, а іноді й суперечливо.

Передусім, впадає в очі, що кількість публікацій з історії XIX – початку XX ст. на сторінках „Визвольного шляху" відносно невелика, порівняно з розвідками, які присвячені добі середньовіччя та ранньомодерним часам. Крім того, варто звернути увагу і на їхній проблемно-тематичний діапазон, котрий значно вужчий, ніж у розвідках і матеріалах, присвячених іншим епохам, наприклад радянській добі.

© Дорохіна Т.В., 2010

Варто відзначити, що ряд студій, опублікованих у журналі „Визвольний шлях", порушують проблеми імперської сутності Російської держави та її руйницького, деструктивного впливу на соціокультурне буття українства, зокрема на процес формування української нації. Зауважимо, що переважно більшість розвідок зазначеної проблематики належала не фаховим науковцям, а дослідникам-аматорам, які здебільшого не мали необхідної академічної підготовки. Тому їхні узагальнення та паралелі інколи мають гіперболізований, поверхневий характер, особливо в частині інтерпретації і витлумачення певного фактографічного матеріалу, надмірної генералізації висновків, узагальнень та спостережень тощо. Втім, навіть для студій професійних учених також властиві зазначені недоліки, оскільки ідеологічні та політичні компоненти відігравали важливу роль у науковому, культурно-освітньому та громадському житті на еміграції.

На сторінках „Визвольного шляху" були вміщені статті, написані на добротному фаховому рівні, в яких розглядався досить різноманітний діапазон проблем з історії земель підросійської України. Насамперед, варто назвати розвідки Григорія Ващенка про український національний рух на Полтавщині наприкінці XIX – на початку XX ст. [1], Єлизавети Жук про перші українські жіночі організації, Василя Луціва про ставлення українців до Польського повстання 1863 р. [2] та ін.

Крім того, у часописі було опубліковано низку споминів, в яких висвітлювалося становище українського суспільства, зокрема поширення національно-визвольного руху за часів Російської імперії. З-поміж них варто відзначити передрук мемуарних нотаток відомого драматурга та перекладача Володимира Самійленка про українське житті в Києві у 1880-х роках та М.Яновського про Тараса Шевченка [3]. Слід відзначити, й інші мемуари, присвячені зазначеному історичному періоду, опубліковані у журналі „Визвольний шлях", зокрема цікаві спомини Левка Биковського та Вадима Щербаківського. Насамкінець варто відзначити низку персонологічних статей, присвячених видатним українським діячам, письменникам, митцям та іншим постатям XIX ст. – початку XX ст., зокрема Миколі Лисенку, Миколі Міхновському, Лесі Українці, Івану Франку, Михайлу Чайці-Чайковському, Маркіяну Шашкевичу, Тарасу Шевченку та ін.

Ці розвідки, звичайно, не є рівнозначними як у жанровому, так і в проблемному відношенні. Різняться вони і за своїм фаховим рівнем. Деякі написані дослідниками-аматорами чи очевидцями певних подій, які не тільки фіксували свої враження, а прагнули подати й певну авторську візію. Окремі статті виконані в академічному дусі, хоч і переобтяжені ідеологічними пасажами та політичними стереотипами.

Таким чином, публікації з історії України XIX у виданні «Визвольний шлях» з'являлися епізодично, що було зумовлено досить суперечливим ставленням до цієї епохи багатьох учених та публіцистів, які співробітничали з „Визвольним шляхом". У переважній більшості ідеологічні та політичні засади більшості суспільних рухів XIX ст. вважалися антидержавницькими, що зумовлювало скептично-негативне відношення до них з боку більшості дописувачів журналу, які належали до учасників, або принаймні до симпатиків українського націоналістичного руху. В цьому контексті постать Куліша також оцінювалася через призму державницької ідеології. Означена специфіка відтворення історії української історії цього періоду у часописі зумовлена, насамперед базовими, установчими положеннями українського націоналістичного руху: національна держава як вища, універсальна та самодостатня цінність, соборність як один із засадничих принципів державної організації, всеохоплюючий патріотизм як неодмінна чеснота українця, дихотомічний поділ минувшини на позитивну (корисну для засвоєння та популяризації, героїко-патріотичного наслідування та ін.) та негативну (повчальні уроки, які слід засвоїти для уникнення трагічних помилок у майбутньому), а також її вибіркове та прагматичне висвітлення.

Література

1. Ващенко Г. До історії національних рухів у Полтаві на Полтавщині кінця XIX –початку XX ст. // Визвольний шлях. – 1955. – № 1. С. 44-53; №2. – С. 29- 39; № 5. – С. 75-80.
2. Луців В. Українці і польське повстання 1863 року // Визвольний шлях. – 1959. – №.9 – С. 993. – 1002, № 10. – С. 1114- 1120.
3. Яновський М. Спомини про Тараса Шевченка з 1859 року // Визвольний шлях. – 1961. – № 3. – С. 243-244.

В статье анализируются оценки и характеристики истории Украины XIX в., которые содержатся в статьях и исследованиях, опубликованных на страницах журнала «Визвольний шлях».

***Ключевые слова**: журнал «Визвольний шлях», Пантелеймон Кулиш, Русская империя, национально-освободительное движение.*

The article analyzes estimations and charachteristics of 19century Ukrainian history, the articles and essays published in "Liberation movement" maintain.

***Key words:** "Liberation movement" maintain, Panteleimon Kulish, Russian Empire, national-liberation movement.*